

Vladimír Choluj

SYSTÉMOVÁ POVAHA HOSPODÁRSTVA A JEJ POZNÁVANIE¹

Abstract: *Systemicity is a typical feature of the economy. Its cognition is not perfect. Traditionally, it draws attention to economic factors, effects, and their connections. The idea of systemicity has not been consistently reflected in the economic theory. The limitation of an explicit system of the economy and its unified hierarchical picture is missing. Systematism in cognition of the economy starts with its delimitation and the definite of its external connections – with culture and nature. It continues in its hierarchical structure, in the real economy and the formal economy. It rounds off in the cognition of economic reproductive activity and hierarchy of economic tasks, such as basic system units of the economic dynamism.*

Keywords: *economy and economics, limitation of the economy, external economic connections, structure of the economy, economic activity, economic tasks*

JEL: A 1, E 00

1 Úvod – hospodárstvo a ekonómia

Hospodárska aktivita a jej teoretický obraz sú súbežne sa vyvíjajúcimi historickými kultúrnymi dielami. V tom teória hospodárstva poznatkovo kráča popri ceste praktického hospodárskeho diania utvárajúc si jeho obraz, pričom uplatňuje skúsenosti z minulosti a načrtáva jeho budúcu cestu. Vzhľadom na historickú povahu predmetu poznávania hospodárskej teórie, postupy a prostriedky jeho poznávania, pripravenosť a ideologickú podmienenosť skúmateľov hospodárstva je jeho teoretický obraz mnohoznačný. Validita a užitočnosť poznatkového obsahu sústredeného v čiastkových oblastiach hospodárskej teórie sa mnohým javí rôzne.

Opakovane sa potvrdzuje skúsenosť, že študentská generácia ekonómov sa na prednáškach nedožaduje väčšieho rozsahu a hĺbky teoretického poznania. Teória sa väčšine javí ako nepoužiteľná a domáha sa viac príkladov, skúseností z praxe. Soros [26] naproti tomu uvádza, že jeho finančný úspech a politický svetonázor sú založené na abstraktných filozofických ideách. Od nich odvodzuje aj svoju fundamentálnu kritiku vládnuceho modelu globálneho kapitalistického hospodárstva a aj jemu prislúchajúcu ekonómiu. Vo svojom diele *Kríza globálneho kapitalizmu* vyjadruje presvedčenie, že „... trhový systém, ako každé ľudské usporiadanie, je prirodzene

¹ Príspevok je súčasťou výsledkov riešenia projektu VEGA 1/0906/12 „Technologická zmena, dobiehanie a ekoeфекtívnosť: rast a konvergencia v krajinách EÚ“.

chybný“ [26, s. 52]. Podľa Sorosa ekonomická teória zohľadňuje len trhové hodnoty a ignoruje širokú oblasť individuálnych a sociálnych hodnôt: „Rozsah a vplyv ekonomickej teórie sa rozšíril za hranice, ktoré boli vymedzené postulátmi axiomatického systému“ a „... trhové hodnoty prenikajú do oblasti spoločnosti, kde v podstate nepatria“ [26, s. 64 – 65]. Požaduje prekročiť doterajší obzor ekonomickej teórie, pretože „... hodnoty trhu si v súčasnom okamžiku histórie získali dôležitosť, ktorá je za hranicou vhodnosti a únosnosti“ [26, s. 67].

Autori *Prírodného kapitalizmu* Hawken, Lovins, Lovinsová v kritike hospodárskej skutočnosti a teórie idú ešte ďalej. Podľa nich: „Kapitalizmus tak, ako sa teraz praktikuje, je finančne ziskovou, avšak neudržateľnou úchylkou ľudského vývoja“ [7, s. 23]. ... „Vzhľad trhovej ekonomiky, ako ju vyučujú akademickí teoretici, má len chabý vzťah k tomu, ako trhy skutočne fungujú“. ... „Učebnicové simplifikácie medzičasom prenikli do politických sloganov, ale ich vzťah ku skutočnému trhovému správaniu je hmlistý“ [7, s. 309]. Slovenský makroekonomický expert Husár, opierajúc sa o spoluúčasť na práci troch stovák európskych ekonomických expertov na memorande (v roku 2010) o alternatívnej hospodárskej politike pre Európu, uvádza: „Zhodli sme sa, že najadekvátnejší pojem pre súčasný kapitalizmus je výraz ‚kasínový‘“ [9, s. 2]. Je toho názoru, že: „Opúšťame ekonomické zákony a dávame sa do rúk hier v kasínach.“ Dôsledne a opakovane upozorňuje na nekvalifikovanosť v rozhodovaní politikov, ktorí nezohľadňujú stav hospodárstva. V takýchto podmienkach: „Nastal úplný rozpad autority ekonomického vedca“ [9, s. 3]. Maxton [21, s. 16 – 19] vo svojom diele *Koniec pokroku alebo ako nás moderná ekonómia zradila* tvrdí, že ekonómia nie je vôbec vedou a dokladá to svojimi argumentmi. Aj Mises [22, s. 215] ešte v roku 1949 uvádza: „Existujú doktríny, ktoré plošne odmietajú, že by mohla existovať ekonomická veda. To čo sa dnes pod nálepkou ekonómie učí na väčšine univerzít, je prakticky jej odmietanie“. Schweickart [27] v diele s príznačným názvom *Po kapitalizme ...*, vychádzajúc z jeho kritiky, predstavuje projekt ekonomickej demokracie. Podobne Albert [1] v diele *Naša nádej život bez kapitalizmu* predstavuje teóriu participatívnej ekonomiky a Fulcher [6, s.94] súčasnú hospodársku krízu hodnotí ako finálnu, ako: „Neschopnosť svetovej kapitalistickej ekonomiky vstúpiť do nového obdobia udržateľného a podporovaného rastu. ...“ Otázku budúcnosti hospodárstva bez rastu dlhodobo skúma a predstavuje vo svojej publikácii Latouche [29]. Predchádzajúce o súčasnom stave ekonomického poznania možno uzavrieť výrokom Šikulu [29, s. 8]: „...možno zhrnúť konštatovať, že súčasťou mnohorozmernej globálnej krízy je aj kríza ekonomickej vedy a s ňou neoddeliteľne spojená inovácia jej obsahovej a metodologickej stránky“.

Z naznačeného sa zraďí, že súčasná kritika vládnuceho svetového hospodárskeho systému a hlavného prúdu jeho teoretického zdôvodnenia mnohostranne silnie.² Je obdobná situácia aj v iných spoločenských oblastiach a ich teoretickom poznaní, alebo hospodárska oblasť je výnimočným prípadom?³ Pre snahy o vedecké poznanie

2 Samostatné pojednanie k tejto téme obsahuje: Choluj [14, s. 15 – 24].

3 Bolo by osožné preskúmať a porovnať povahu kritiky v hospodárskej oblasti s kritikou v sociálnej oblasti, etickej, vzdelávacej a v ďalších. Naznačujú to aj práce Kellera [15], Wallersteina [32] či

hospodárstva je príznačná relatívna mladosť.⁴ Prírodovedci ešte koncom devätnásteho storočia ekonómiu považovali skôr za oblasť umenia.⁵ Práve v tom období sa pre vedecké poznanie vôbec utvárali veľmi priaznivé metodologické podmienky. Bol to nástup systémovosti v prírodných vedách. V systémovom (holistickom, organizmickom, ekologickom) prístupe sa kladie dôraz nie na časti, ale na celok a jemu vlastné stránky, ktoré majú pôvod vo vzťahoch, vzájomnom pôsobení jeho častí [2, s. 24 – 57]. Systémovosť, systémová veda, jej disciplíny rozhodujúco ovplyvnili vedecké myslenie v celom dvadsiatom storočí. Je ale otázka, či sa rovnako významne podieľali a podieľajú až do súčasnosti na vzostupe hospodárskej vedy, osobitne jej teoretickej úrovne.

Hospodárska teória, ako sa stretávame s jej prirodzene zjednodušeným ale súhrnným reprezentatívnym poznatkovým obsahom, najmä v učebniciach ekonómie, makroekonómie a mikroekonómie sa nevyznačuje predmetovo a metódovo primeraným zohľadnením princípov systémovosti. Ich obsah vložený do veľkého množstva skôr lineárne usporiadaných kapitol je rozhodujúco zameraný na jednotlivé činitele, javy, oblasti hospodárstva a ich vzťahy.⁶ Celkový obraz hospodárstva v nich často chýba. Tie, ktoré ho uvádzajú, uplatňujú často príjmovovo kolobehový náhľad na hospodárstvo, ktorý je už dávno poznatkovo neudržateľný. Vytvorenie usporiadaného obrazu hospodárstva vyžaduje prv vymedziť taký rozsah hospodárskej aktivity na zvolenej úrovni jej rozlíšenia, ktorú možno považovať za prirodzený celok – hospodárstvo vo svojej komplexnosti a z hľadiska jeho miesta a poslania v ľudskom spoločenstve, ktorého je zvláštnou súčasťou.⁷

2 Ohraničenie hospodárstva – hospodárskej oblasti

Začiatok systémovo založeného poznávania hospodárstva spočíva v jeho zohľadnení ako celku,⁸ v jeho vymedzení, druhovom ohraničení⁹ ako konkrétneho predmetu poznávania. Je to krok, ktorým sa jednoduchým či zloženým výrokom pomeno-

Liessmanna [19].

4 Mises [22, s. 21] začína svoje dielo vetou: „Ekonómia je najmladšia zo všetkých spoločenských vied“.

5 Táto otázka sa objavuje aj v prítomnosti: „Ani medzi teoretikmi vedy nejestvuje zhoda, či tak úctyhodné disciplíny, akými sú ekonómia alebo psychoanalýza, sú vôbec vedami“ – Liessmann [19, s. 34].

6 Sú nimi napríklad: potreba, statok, vlastníctvo, kapitál, produkt, zamestnanosť, peniaze, inflácia, banka, úver, úrok, dlh, efektívnosť, cena, mzda, trh, dopyt, ponuka, konkurencia, cyklus, úspory, investície, podnik, riziko, politika, štát ...

7 Takými spoločenstvami ľudí sú napríklad: domácnosť, firma, obec, región, štát, integračné zoskupenie (štátov) a všeludské spoločenstvo. Z nich domácnosť a obec možno považovať za prípady prirodzených inštitúcií a firmu či štát za prípady formálne ustanovených inštitúcií.

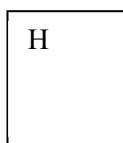
8 „Ekonóm nesmie byť nikdy špecialistom. Pri riešení každého problému musí upriamiť svoj zrak na celý systém.“ L. von Mises, [22, s. 61].

9 Ohraničujeme a veľakrát pri každom zámerom konaní a poznávaní. Tak ohraničujeme reálne fyzicky (hrádzou), symbolicky (hraničnými kameňmi) alebo poznatkovo graficky (bodkou za vetou), či verbálne (zákazom) alebo celou sústavou znakov odborného jazyka (mapovaním územia). Mosný [21], [22] dáva ohraničovaniu pri modelovom poznávaní skutočnosti silu rovnakú ako analýza a syntéza. Ohraničovacie poznávanie stále čaká na svoje fundamentálne metodové objasnenie.

váva (nominalizuje), alebo aj inou formou označuje, zobrazuje, prípadne aj vstupne definuje tá časť, či oblasť skutočnosti, ktorá sa začína poznávať s určitým zámerom. V prípade hospodárstva ide o ohraňovanie množiny navzájom podobných, na seba nadväzujúcich javov, ktorými sa vyznačuje poznávací a uskutočňujúca spoločenská aktivita ľudí zameraná na vytváranie racionálne zdôvodnených podmienok na svoju biologickú a kultúrnu (civilizačnú, spoločenskú) reprodukciu. Hospodárstvo, hospodársku oblasť preto možno vymedziť len ako javový systém, nie ako svojbytný objektový systém. Je to dané tým, že hospodársky rozmer je obsiahnutý skryte alebo zjavne vo všetkých kultúrnych aktivitách. Zreteľný metodovo zdôvodnený ohraňujúci krok svojho predmetu v hospodárskej teórii chýba. Obrázok č. 1 obsahuje formálne grafické, významovo kódové a jednoduché výrokové ohraňovanie hospodárstva H.

Obr. č. 1

Ohraňovanie hospodárstva H

H - hospodárstvo

Na to, aby bolo možné hospodárstvo identifikovať ako zvláštnu kultúrnu oblasť, ktorá je jednou z mnohých druhov navzájom podmienených kultúrnych oblastí,¹⁰ musia byť historicky dosiahnuté a pôsobiť jeho vývojové podmienky:

- a) jazyk hospodárenia (prostriedok odbornej komunikácie),
- b) sústava hodnôt a hodnotenia hospodárenia (zjednotené postupy a prostriedky),
- c) poriadok hospodárenia (pravidlá),
- d) usporiadanosť hospodárenia (formálne hospodárske organizácie),
- e) fondy (prostriedky) hospodárskeho určenia (vecné činitele).

Dorozumievanie utvárajúcim sa hospodárskym jazykom, ktorý je zároveň reprezentantom nadobudnutého poznania o hospodárení, umožňuje konanie ľudí v súčinnosti, zjednocovanie individuálnych hospodárskych aktivít. Používaním reči ako zvláštneho druhu ľudského konania sa hospodárska aktivita podieľa na utváraní, vývoji explikátnej vrstvy sociokultúrnej skutočnosti. Hodnotová stránka hospodárskej aktivity spočíva vo zvláštnosti jej cieľového smerovania, systémového poslania, v porovnaní s poslaním, hodnotnosťou ostatných oblastí kultúrnych aktivít a s aktivitami prírodných systémov. Formovanie hodnotovej nadväznosti rôznych druhov hospodárskych aktivít je konštituovaním jej zjednoteného systémového účelu, jej systémovej integrity. Poriadkom a jeho pravidlami sa vymedzujú kompetencie (možnosti a obmedzenia) a vzájomnosti čiastkových druhov hospodárskych aktivít, a tým aj vyčleňujú spomedzi ostatných druhov kultúrnych aktivít. V nadväznosti na pravidlá je podmienkou, že popri prirodzených hospodáriacich spoločenských

¹⁰ Kultúrnymi oblasťami sú napríklad: sociálna oblasť, vzdelávacia oblasť, zdravotná oblasť, oblasť štátnosti, etická oblasť, estetická oblasť a ďalšie.

subjektoch pôsobia už aj formálne ustanovené organizácie hospodárskeho zamerania. Kultúrna povaha aktivity hospodárskych subjektov vyvoláva požiadavku vyčleňovať a používať fondy (potenciály, kapacity) určené práve na hospodárske účely. Fondy sú vecnými nositeľmi, ktoré umožňujú reálne jestvovanie a pôsobenie formálnych hospodárskych inštitúcií a ostatných prirodzene¹¹ hospodáriacich spoločenských subjektov. Hospodárska oblasť – v našom čase prítomné hospodárstvo, ako javový systém, je teda produktom až určitého stupňa historického kultúrneho vývoja.

Nejednoduchým je definičné ohraničenie, vymedzenie hospodárskej oblasti. Ním sa ustanovuje rozsah druhovo príbuzných javov, ktoré do hospodárskej oblasti ako „prvky množiny“ patria a ktoré nie. Xenofón [33, s. 243] v stati *O hospodárení* ohraničil hospodárstvo, hospodárenie rozsahom domácnosti: „Hospodárenie je umenie ako spravovať domácnosť.“ Podľa Karvaša [10, s. 28] je postačujúce definovať predmet ekonomickej vedy ako: „... ako náuku o vedomej ľudskej činnosti, zameranej na zaobstarávanie a používanie prostriedkov potrebných na uspokojenie ľudských potrieb“. Šik [28, s. 13] pri vymedzení *hospodárstva (ekonomiky)*¹² vyzdvihuje to, že tvorí „... určité jadro celkového spoločenského pohybu ...“, „...prítom však už ide o určitú abstrakciu, o vydelenie určitej stránky zo spoločenského celku: vydelenie určitých ľudských činností, vecí a vzťahov, ktoré jestvujú vo vnútri celkového spoločenského diania a v nerozlučnej jednote so všetkými ostatnými stránkami spoločenského diania“ [28, s. 13]. K tomu dodáva, že: „Patrí sem predovšetkým súhrn ekonomických činností ľudí, ktorých prostredníctvom pôsobia ľudia nie iba na okolitú prírodu, ale súčasne na seba navzájom ...“¹³ Tomu je podobný názor Sorosa [26, s. 66 – 67], podľa ktorého: „... reprezentuje ekonomická aktivita iba jeden aspekt ľudskej existencie.“ „... sú aj iné aspekty...“ „... Preto rozlišujem medzi ekonomickou, politickou, sociálnou a individuálnou sférou ...“.

Protikladom toho môže byť úzky náhľad školy novej klasickej makroekonómie (sedemdesiate roky 20. stor.), ktorej predstavitelia Dornbusch, Fischer [4, s. 23] sú v zhode s Friedmanom, ktorý: „Ekonomiku vidí ako svet, v ktorom jednotlivci, ktorí racionálne sledujú svoje záujmy, vystupujú na trhoch, ktoré sa rýchlo prispôbujú meniacim sa podmienkam.“ Naproti tomu Mises [22, s. 3] naplňa hospodársku oblasť širokým praxeologickým obsahom: „Ekonomia sa stáva súčasťou, akokoľvek doteraz najlepšie rozpracovanou, univerzálnejšej vedy, praxeológie.“ Podobne aj Salin [25, s. 11] uvádza, že: „Analýzu výrobcu a analýzu spotrebiteľa treba chápať skôr ako zvláštne prípady *všeobecnej teórie ľudského konania*.“ Podľa neho „Existujú však všeobecné pravidlá ľudského správania sa“ [25, s. 15]. Zreteľne ohraničený, čistý, od produktu veľkého komplexného hospodárstva odvodený obsah

11 Sú to najmä domácnosti, obce a i., ktorých hospodárenie slúži len ich spoločenskému poslaniu, nie je (prvorado) zamerané na jeho rozširovanie, zefektívňovanie, trhovú konkurenciu na tvorenie zisku ako prostriedku svojej pokračujúcej funkčnej expanzie.

12 Šik uvedením obidvoch slovných foriem – *hospodárstvo (ekonomika)* dáva jednoznačne najavo, že ide o jeden pojem. To na rozdiel od niektorých autorov, ktorí do *hospodárstva* a *ekonomiky* vkladajú rôzne sa odlišujúce poznatkové obsahy.

13 Šikova definícia (1968) je jednou z posledných, v ktorých je ešte vyjadrená aj podstatná účasť prírody v hospodárení ľudských spoločenských.

vkladá do jeho definície Husár [8, s. 13]: „Hospodárstvom sa rozumie systém pozostávajúci zo štyroch sektorov: sektora podnikov, sektora domácností, sektora vlády a sektora zahraničia.“ Vyskytujú sa aj prípady nevedomého či zámerného vyhybania sa definovaniu hospodárstva, aj keď to poznávací kontext požaduje. V prvej slovenskej *Ekonomickej encyklopédii* [16, s. 167, 171, 232] je heslo ekonómia, ale nie je v nej heslo ekonomika a ani vo forme hesla hospodárstvo. Šmajš [31, s. 110] považuje Mankiwovo uvedenie významu slova ekonomika za vyhybanie sa explicitnej charakteristike ekonomiky. Z Mankiwa cituje: „Čo znamená slovo „ekonomika“ nie je žiadnym tajomstvom. Či hovoríme o ekonomike Los Angeles, Spojených štátov alebo celého sveta, ekonomika je jednoducho skupina ľudí, ktorí žijú vo vzájomnej interakcii.“ [20, s. 32] Je príklad až zarážajúcej povrchnosti a všeobecnosti, ktorou sa zároveň široko prekračuje rámec javov príznačných pre hospodársku oblasť. Autor evolučnej ontológie, filozof Šmajš [31, s. 110] ekonomikou rozumie: „... zámernú hospodársku činnosť, ktorá prírode odoberá jej produkty, procesy a energiu a ktorá ich odovzdáva kultúre: buď na priamu spotrebu ľuďmi alebo na ďalšie spracovanie...“ Aj z vyššie uvedených definícií je zrejmé, že viaceré z nich sú tautologické a takmer všetky (akoby prirodzene) spočívajú na antropocentrickej pozícii.

Uvedené o ohrazení hospodárskej oblasti predstavuje samostatnú poznávaciu úlohu, ktorej náročnosť je na tomto mieste len naznačená. *Nové produktívne definovanie hospodárstva* ako jednej zvláštnej spomedzi ostatných oblastí kultúry smeruje k prekročeniu tradičného poznania o jeho pôvode a poslaní. Je ním nie len vytváranie a pokračujúce racionalizovanie podmienok, prostriedkov na uspokojovanie potrieb života ľudí a ich kultúrnych požiadaviek,¹⁴ ale predovšetkým *poslanie reprodukovať celú kultúru*¹⁵ ako „vonkajšie umelé telo“¹⁶ ľudskej spoločnosti.

3 Vonkajšie vzťahy hospodárstva

Identifikácia hospodárstva samého osebe ako jedného druhu kultúrnej oblasti – javového systému je predpokladom hľadania odpovede na otázku o jeho mieste a poslaní v jeho vonkajšom prostredí, o jeho vonkajších, vstupno-výstupných systémových vzťahoch.¹⁷ Ich celkové, všeobecné a otvorené zohľadnenie naznačuje obrázok č. 2. Hospodárstvo je pri prvom jeho hranice prekračujúcom adresnom náhlade

14 Autor jednoznačne oddeľuje potreby života človeka, ktoré sú mu sprostredkované jeho prvou signálnou sústavou, od jeho kultúrnych požiadaviek (záujmov), ktoré sú produktom rozumového poznávania možností kultúrnej racionalizácie jeho životných podmienok.

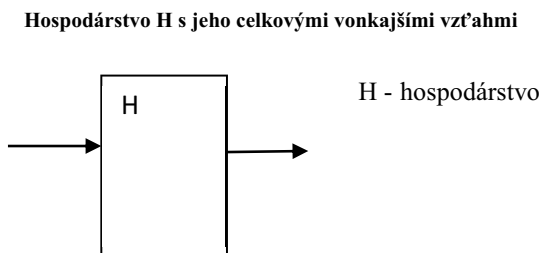
15 Myšlienku o kultúrno-reprodukčnom poslaní hospodárstva, v zhode so Šmajšom a v nadväznosti na jeho predstavu o kultúre ako *vonkajšieho ľudského anorganického tela*, načrtáva autor v stati: *Formalizácia v poznávaní skutočnosti, vynachádzaní a vytváraní kultúry napodobňovaním prírody*. Bratislava, december 2012 - február 2013, nepublikované, 28 s.

16 Takéto označenie kultúry uvádza vo svojich prácach J. Šmajš, napríklad In: *Filozofie – obrat k Zemi*. Praha: Academia, 2008. s. 102.

17 „Ak chceme pochopiť význam hocičoho, musíme to dať do súvislosti s inými vecami z daného prostredia, s minulosťou aj budúcnosťou. Nič nemá význam samo o sebe.“ In: Capra [3, s. 88].

rozpoznateľné predovšetkým ako súčasť kultúrneho systému, kultúry.¹⁸ Ona je jeho zjavným bezprostredným prostredím, celkom vyššieho rádu, v ktorom sa hospodárstvo nachádza. Medzi hospodárstvom ako čiastkovou oblasťou kultúry a kultúrou ako celkom jestvuje vzťah vzájomnej obojstrannej podmienenosti. Jeho genéza spočíva v historickej diferenciacii obsahu kultúry smerujúcej k utváraniu rôznych oblastí v nej. Len jednou z mnohých navzájom rovnocenných oblastí je hospodárstvo.

Obr. č. 2

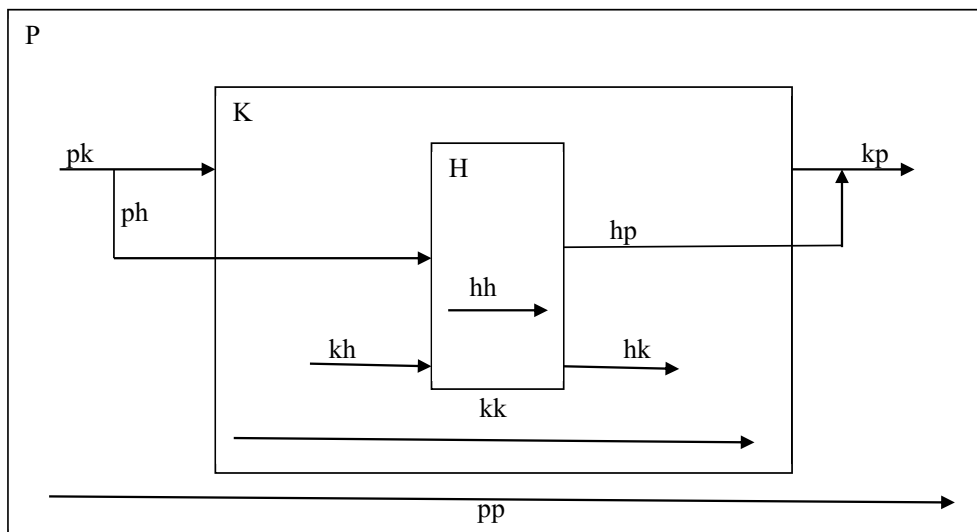

Predstava o kultúre ako bezprostrednom systémovom prostredí hospodárstva je čiastočne následkom antropocentrického nahliadania na skutočnosť. Aj kultúra sama ako celok je súčasťou širšieho prostredia. Je ním (pozemská) príroda. Príroda je pôvodným a trvalým podstatovým systémovým prostredím kultúrneho systému a jeho hospodárskeho podsystemu v ňom. Ako má hospodárstvo svoj pôvod a trvalý „domov“ v kultúre, obdobne to platí pre pôvod, jestvovanie a budúcnosť kultúry v prírode. Ak totiž trvalá prírodná (ireverzibilná, neopraviteľná) aktivita má podstatný vplyv na kultúru a jej hospodárstvo, tak (reverzibilná, čiastočne opraviteľná) kultúrna aktivita a v nej hospodárska aktivita majú dočasný, vonkajší, len svoju formu a formu blízkej okolitej prírody meniaci následok. Podstatová nadvláda prírody nad kultúrou a jej hospodárstvom je ich hlavným a trvale určujúcim systémovým vzťahom. Vzťah hospodárstva, kultúry a prírody je tak hierarchický. Znamená to, že *niet kultúry ako formy bez jej podstaty tvoriaceho prírodného základu*, ako aj *niet formy hospodárstva v rámci kultúrnej formy a prírodnej podstaty kultúry*. Kultúrna aktivita a jej hospodárska súčasť svojím transformačným dosahom náležia do explikátnej (vonkajšej, makroskopickej) hladiny skutočnosti a ich prírodný podstatový základ náleží do jej implikátnej (vnútornej, mikroskopickej) hladiny.¹⁹

18 V súlade so Šmajsom pod kultúrou sa tu rozumie: „umelý, ľudskou aktivitou vytváraný systém s jemu vlastnou vnútornou informáciou, ktorou je duchovná kultúra;“ In: Šmajš [30, s. 216].

19 O povahe, vzťahu a možnostiach poznania explikátnej a implikátnej vrstvy prírody ako o dvoch formách jej poriadku bližšie pozri Šmajš [31, s. 19].

Vonkajšie systémové vzťahy hospodárstva s kultúrou a prírodou

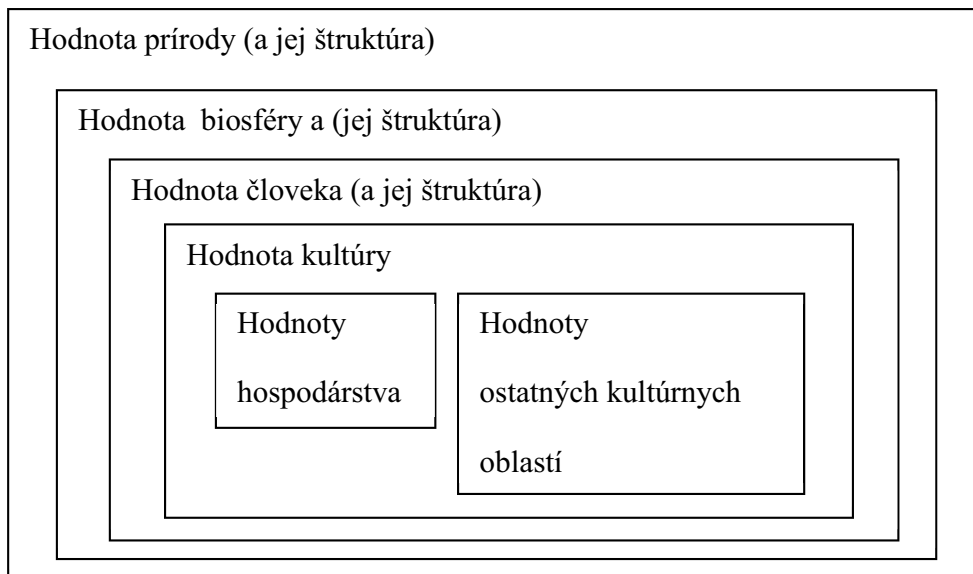
kde: P – príroda, K – kultúra, H – hospodárstvo
 pp – prírodná aktivita, kk – kultúrna aktivita, hh – hospodárska aktivita
 ph – vplyv prírody na hospodárstvo, pk – vplyv prírody na kultúru
 kh – vplyv kultúry na hospodárstvo, hp – vplyv hospodárstva na prírodu
 hk – vplyv hospodárstva na kultúru, kp – vplyv kultúry na prírodu

Vzťahy hospodárstva s kultúrou a prírodou majú podobu jeho vstupov a výstupov, resp. presnejšie vyjadrené majú formu komplexného reprodukčného (vstupného) kultúrneho a prírodného utvárania hospodárstva a jeho komplexného reprodukčného (výstupného) zámerného či spontánneho „rozvoľňovania“ do kultúry a prírody. Vyjadruje ich obrázok č. 3.

Prírodno-kultúrna komplexnosť vstupov a výstupov hospodárstva má v sebe základ hodnotového rozmeru. Hospodárstvo neustále využíva hodnotné služby prírody a navyše z prírody a kultúry prostredníctvom svojich činiteľov neustále zámerne odoberá určité hodnoty a po dokončení ich hospodárskej premeny ich vracia v podobe svojich produktov do kultúry a prírody. Ak prijmeme náhľad o evolučne systémovej dominancii prírody voči kultúre a jej hospodárstvu a o historicky systémovej dominancii kultúry voči hospodárstvu, potom *prírodné hodnoty sú vyššieho rádu ako hodnoty kultúrne, v tom hodnoty života sú vyššie ako kultúrne hodnoty a hodnoty hospodárske sú len čiastkovými hodnotami v celku kultúrnych hodnôt.*²⁰ Postavenie hospodárskych hodnôt v hierarchii hodnôt prírody a kultúry vyjadruje obrázok č. 4.

²⁰ Téma vzťahov prírody, kultúry a hospodárstva a ich hodnotovej stránke sa podrobnejšie venuje autor v prácach: In: Choluj [13, s. 53 – 67], Choluj [12, s. 269 – 274].

Miesto hospodárskych hodnôt v hierarchii hodnôt skutočnosti

Z hierarchie naznačených druhov hodnôt vyplýva absolútne základná otázka o vstupno-výstupnej hodnotovej bilancii medzi hospodárstvom a kultúrou a o obdobnej hodnotovej bilancii medzi kultúrou spolu s hospodárstvom voči prírode. Historická skúsenosť naznačuje, že takéto bilancovanie vyznieva primárne v neprospech prírody a čiastočne v neprospech kultúry. Problémy, otázky a úlohy vyplývajúce z naznačeného bilancovania sú východiskom na hľadanie úplne nových stratégií budúceho vývoja vzťahu hospodárstva ku kultúre a primárne vzťahu všeľudskej kultúry k prírode.

4 Štruktúra hospodárstva

Porozumenie jednoty (integrity) a vonkajšej podmienenosti hospodárstva je predpokladom na poznávanie jeho vnútornej druhovej mnohosti a podmienenosti – štruktúry. Štruktúra komplexného hospodárstva²¹ je mnohorozmerná, a tak nahliadanie na ňu je prirodzene mnohosmerné. Tradičné zohľadňovanie jeho štruktúry z hľadiska predmetového (napríklad sektorového) alebo priestorového (územného) je pravdivé len čiastočne, pretože okrem iného nezohľadňuje vertikálne vzťahy čiastkových hospodárstiev v celku komplexného hospodárstva. Za systémovo východiskové je primerané prijať pohľad, ktorým sa akceptuje jeho vnútorná hierarchickosť a v tom

21 Komplexnosť hospodárstva neznamená nutne aj jeho vývojovú rozvinutosť či zložitnosť jeho štruktúry. Vyznačuje sa ňou prípad hospodárstva, ktoré dosahuje a poskytuje produkt určený na jeho konečnú spotrebu. Príznakom komplexnosti môže byť aj jednoduché individuálne naturálne hospodárstvo. Opakom je čiastkové hospodárstvo vytvárajúce produkt, ktorý je nutné ešte pretvárať v nasledujúcich podsystémoch komplexného hospodárstva.

jeho spôsobilosť vnútorného vertikálneho poriadkového zjednocovania a následného horizontálneho druhovo diferencujúceho usporadúvania v nadväznosti na jeho vonkajšie systémové vzťahy.

Historický vývoj komplexných hospodárstiev smeruje k ich utváraniu z dvoch základných častí, ktorými sú:

- a) hospodárstvo reálne,
- b) hospodárstvo formálne.²²

Je to obdoba zloženosti, ktorú vyjadruje aj základný model kybernetického systému a tomu blízka Mosného koncepcia (1986, 1999) transformačného systému. V tejto stati uplatnené nahliadanie na východiskovú štruktúrnú hladinu hospodárstva siaha ešte po hlbšom zdôvodnení. Spočíva v zohľadnení vzájomného opozičného pôsobenia tendencie prirodzenej vesmírnej entropie a tendencie pozemskej prirodzenej a kultúrnej negentropie. Od toho sa v biosfére odvíja onticky jednotná, navzájom neoddeliteľná *poznávacia a adaptačná spôsobilosť* každého živého systému. Potom v prípade sociokultúrneho systému, čiže systému, ktorého pôvodcom a spolučiniteľom je človek alebo spoločenstvo ľudí, základ jeho makroštruktúry spočíva v jeho *riešiteľskom a realizačnom podsysteme*.²³

Riešiteľská časť systému má poslanie získať informácie z okolia, na ich základe *dosahovať nové* (situačne, vývojovo chýbajúce) *poznatky* (informácie) *o rozdiel* (alebo súlade) medzi vnútornými a vonkajšími podmienkami pokračovania reprodukcie systému a pomocou ich zohľadnenia *vytvoriť a poskytnúť „návod“ na racionalizujúce usmernenie* vzťahujúce sa na pokračovanie aktivity realizačnej časti systému, ako aj svojej poznávacej aktivity.

Poslaním realizačnej časti systému je prostredníctvom „návodu“ poskytnutého riešiteľskou časťou *uskutočňovať* takú adaptačnú *sebazmenu systému*, ktorá umožní jeho pokračujúcu reprodukciu, budúce jestvovanie, dosahovanie jeho vonkajšieho systémového poslania. V prípade hospodárstva jeho realizačným podsystemom je reálne hospodárstvo a jeho riešiteľským podsystemom je formálne hospodárstvo.²⁴

22 V literatúre sa možno skôr oddelene stretnúť s rozlíšením reálneho hospodárstva a finančného hospodárstva. Ich vzájomné priradenie ako základných častí komplexného hospodárstva je už len sporadické alebo sa intuitívne predpokladá. Finančné (peňažné v širšom význame) hospodárstvo je však len časťou formálneho hospodárstva. Formálne hospodárstvo (ale nielen ono) má svoj metodologický pôvod v širokom uplatnení metódy formalizácie. Tá spočíva v zastupovaní a vypovedaní o určitej skutočnosti prostredníctvom vhodnej formy inej obsahovej skutočnosti. Napríklad Liessmann [19, s. 26] v kontexte povahy vedomostnej spoločnosti uvádza: „Materiálna ekonómia“ má byť nahradená „symbolickou ekonómiou“.

23 Možnosť rozlíšenia takýchto dvoch podsystemov v sociokultúrnom systéme autor vyvodzuje na pozadí niektorých myšlienkových koncepcií, ktoré sú obsiahnuté v prácach uvedených v ďalšom texte: Filkorn [5], Mosný [24], Choluj [11].

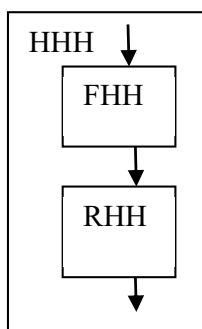
24 Možnosť rozlíšenia reálneho a formálneho hospodárstva v komplexnom hospodárstve sa opiera o vzájomnú odlišnosť ich vnútorného alebo vonkajšieho systémového poslania. Zároveň reálne hospodárstvo musí vo svojom vnútri obsiahnuť vybavenosť a byť spôsobilé pre seba vykonávať aj formálne funkcie (informačného poslania) a, naopak, formálne hospodárstvo nutne obsahuje vybavenosť a je spôsobilé vykonávať pre seba reálne funkcie (materiálové a energiové). To je dané diferencovanosťou a zároveň jednotou materiálovej, energiovej a informačnej povahy skutočnosti.

Štruktúru komplexného hospodárstva z hľadiska jeho dvoch východiskových makročastí vyjadruje obrázok č. 5.

Predmetovým základom každého komplexného hospodárstva je reálne hospodárstvo. Jeho obsahom sú látkové, energiové a informačné aktivity, ktorými sa mení jeho štruktúra, a to s ohľadom na jeho základnú systémovú funkciu – dosiahnuť zmenu (alebo stálosť) jeho vstupného predmetu na výstupný produkt s požadovanými úžitkovými vlastnosťami, a to cestou jeho postupného priradovania k čiastkovým hospodárstvám v celku reprodukcie reálneho hospodárstva a finálne poskytnúť svoj produkt systémom v jeho vonkajšom prostredí.

Obr. č. 5

Základná makroštruktúra komplexného hospodárstva HHH – prvá hladina rozlíšenia²⁵

kde: HHH – komplexné hospodárstvo
 FHH – formálne hospodárstvo
 RHH – reálne hospodárstvo

Z jestvovania a vývojovej diferenciacie štruktúry reálneho hospodárstva sa príčinne odvodzuje pôvod, aktivita a poslanie formálneho hospodárstva. Jej základným obsahom je *v jazykovej forme vytvárať obraz reálneho hospodárstva* v kontexte s jeho vonkajšími systémovými podmienkami (možnosťami a obmedzeniami) a uplatniť ho pri:

- poznávaní a hodnotení vývoja do prítomnosti reálneho hospodárstva, bilancovaní jeho aktuálneho chodu a poznávaní jeho vonkajších podmienok,
- predvídaní požiadaviek a možností v budúcom vývoji celku hospodárstva,
- vytváraní nového obrazu – návodu na *účelovú* (predmetovo cieľovú) a jej *účinnosť* (postupovo metódovú a inštrumentálnu) *racionalizáciu* jeho pokračujúcej reprodukcie,
- nasmerovania (podľa návodu racionalizácie) aktuálnej aktivity reálneho hospodárstva a jeho budúceho vývoja.

V prípade jednoduchého reálneho hospodárstva ťažisko jeho štruktúrneho obsahu utvára produkčné hospodárstvo²⁶ a spotrebné hospodárstvo. Na jeho rozvinutej vývojovej úrovni pribúda k nim rozdeľovacie hospodárstvo alebo aj výmenné hos-

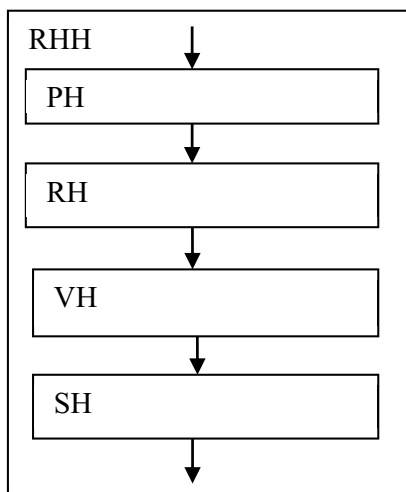
25 Na obrázku 5 a aj v nasledujúcich je prednostne znázornená len predmetná štruktúrnosť hospodárstva a len naznačená existencia vzťahov medzi jeho časťami. Na tomto mieste nie je zámerom zaoberať sa bohatou nelineárnosťou jeho vnútorných vzťahov.

26 Rozumie sa pod ním produkčné hospodárstvo v širokom význame, ktoré okrem vlastného výrobného podsystemu obsahuje podsystem premiestňovací a podsystem záchovný. Záchovný podsystem pojmovy odvodený od Kotarbiňského *záchovného diela* [17, s. 31 – 41].

podárstvo. Na rozdiel od produkčného hospodárstva (v užšom význame) sa v prípade prepravného hospodárstva mení priestorové umiestnenie produktu a nemenia sa jeho vnútorné vlastnosti. Podobne rozdeľovacie hospodárstvo a výmenné hospodárstvo menia priradenie produktu k jeho pôvodcom alebo aj k subjektom z širšieho hospodárskeho (vlastníckeho) a spoločenského (humánneho, sociálneho) hľadiska.²⁷ Východiskovú, tradične uvádzanú štruktúru reálneho hospodárstva z hľadiska jeho štyroch najväčších častí vyjadruje obrázok č. 6.

Obr. č. 6

Základná makroštruktúra reálneho hospodárstva RHH

kde: PH – produkčné hospodárstvo
 RH – rozdeľovacie hospodárstvo
 VH – výmenné hospodárstvo
 SH – spotrebné hospodárstvo

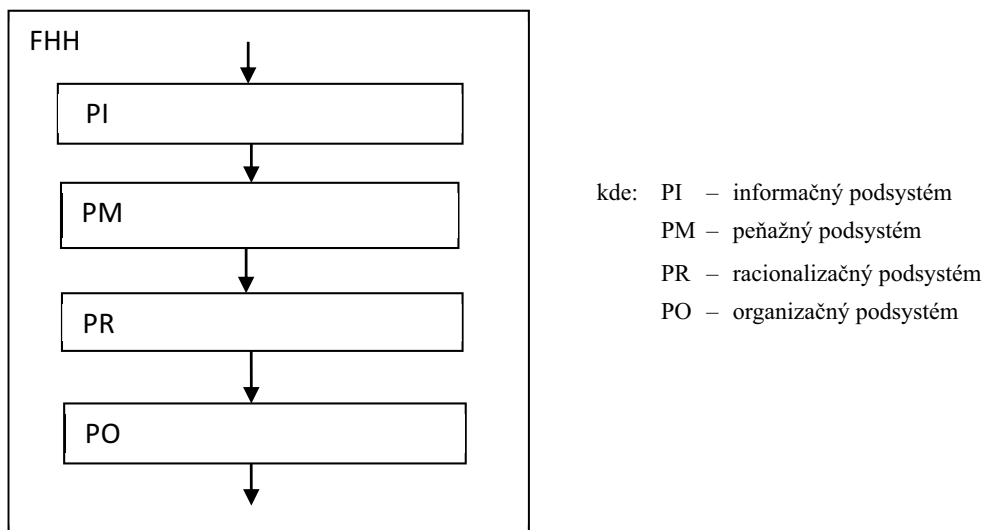
Ontická možnosť na utvorenie formálneho hospodárstva vzniká z informačného rozmeru a poznávacej aktivity v reálnom hospodárstve a informačných prejavov vonkajšieho prostredia komplexného hospodárstva. Aj v reálnom hospodárstve sa nutne poznáva, v tom aj pozoruje, meria, hodnotí a eviduje. Informačné prejavy a produkt odborných poznávacích činností a jeho poskytnutie mimo reálneho hospodárstva sú vstupným predmetovým základom utvárania formálneho hospodárstva. K tomu pristupuje získavanie informácií o vonkajšom systémovom prostredí hospodárstva. Obsahom druhovo diferencovaných aktivít formálneho hospodárstva je potom: pozorovanie, prieskum, porovnávanie, meranie, hodnotenie, oceňovanie, evidovanie, účtovanie, štatistika, kontrola, projektovanie, rozhodovanie, plánovanie, stimulovanie, usmerňovanie, regulovanie, prikazovanie, poriadkovanie²⁸, organizovanie. Východiskovú štruktúru formálneho hospodárstva – z hľadiska jeho najväčších častí vyjadruje obrázok č. 7.²⁹

27 Pôvodcami hospodárskych hodnôt sú napríklad podnikatelia vo výrobe a ich zamestnanci, do humánnej oblasti patria napríklad deti ako rodičmi sprostredkovaní spotrebiteľia a do sociálnej oblasti patria napríklad dôchodcovia ako prevažujúci spotrebiteľia.

28 Poriadkovanie vo význame vytvárania pravidiel, ktorými sa vymedzuje, zjednocuje pôsobenie častí, ich činiteľov a ich vzťahov v komplexnom hospodárstve a ich vzťahy k vonkajším systémom.

29 Podsystemy informačný, peňažný, racionalizačný a organizačný sú svojou povahou čiastkovými

Základná makroštruktúra formálneho hospodárstva FHH

Informačný podsystem je centrálnou duplikátnou pamäťou komplexného hospodárstva a prostriedkom obstarávania, spracúvania a poskytovania informácií predovšetkým peňažnému a racionalizačnému podsystemu. Spracovaním získaných informácií zabezpečuje ich vnútorné formálne zjednotenie a sémantické usporiadanie. Vytvára a uplatňuje postupy a prostriedky merania na zjednotené informačné zobrazovanie množín jednotlivých druhov činiteľov hospodárstva, ich vzťahov, činností a tokov, na zobrazovanie štruktúry, aktivít, vstupov, výstupov a nadväzností čiastkových hospodárstiev až po úroveň celku komplexného hospodárstva a jeho vonkajších systémových vzťahov.

Peňažný podsystem má svoj pôvod vo výmennom hospodárstve, v jeho nenaturálnej forme. Jeho základným poslaním je generovať a poskytovať postupy a prostriedky na kvantitatívne hodnotové zjednocovanie všetkých aktivít a ich nositeľov v komplexnom hospodárstve, a to pomocou zástupného prostriedku – peňazí. Sú nimi prostriedky, ktorým bol spoločensky priznaný a je uznávaný status reprezentanta reálnych hospodárskych hodnôt. Pomocou peňazí sa tak aj hodnotia postupy, prostriedky a produkty hospodárstva – tvoria sa peňažné hodnotové informácie – ceny.³⁰ Produkty peňažného podsystemu – peňažné prostriedky a cenové informácie sú nástrojmi kvantitatívneho hodnotového rozhodovania a konania vo všetkých

hospodárstvami FHH a je len otvorenou otázkou, ako ich primeranejšie pomenovať, či ako hospodárstva alebo podsystemy. Peňažným podsystemom (hospodárstvom) sa tu rozumie aj finančná oblasť, finančné peniaze, ktorých krytie je dané len príslubom plnenia v budúcnosti.

30 Prípadom cenotvorby možno poukázať na to, že nie len reálnemu hospodárstvu je vlastná tvorivosť, ale aj formálnemu hospodárstvu. Reálnemu hospodárstvu prislúcha realizačná, predmetná tvorivosť a formálnemu hospodárstvu riešiteľská, informačná (poznatková) tvorivosť. Sú to dve čiastkové stránky jednoty vynachádzania duchovnej kultúry a jej spredmetňovania do podoby materiálnej kultúry.

čiastkových hospodárstvach, osobitne vo výmennom a rozdeľovacom hospodárstve. Vývojovou zvláštnosťou peňažného hospodárstva je, že nadobúda silu, ktorá mu umožňuje v našom historickom čase sa postupne vyčleňovať z formálneho hospodárstva, s trendom dosiahnutia takej štruktúrnej samostatnosti v celku komplexného hospodárstva, akú nadobudlo formálne hospodárstvo.

Podsystem racionalizácie je kognitívnym jadrom komplexného hospodárstva, ktorého poslanie sa završuje v primeranej *adaptácii hospodárstva* na zmenené podmienky. Riešením úloh racionalizácie sa v ňom generujú nové prínosné poznatky o tom, ako usmerňovať aktuálny chod a dosahovať strategicky zdôvodnený vývoj komplexného hospodárstva jeho *účelovou* (predmetovo cieľovou), a v tom *účinnosťou* (postupovo metódovou a inštrumentálnou) *ekonomizáciou*, ako dosahovať vyššiu mieru úspornosti alebo produktívnosti – zefektívnenie vnútornej aktivity a vonkajšieho systémového poslania komplexného hospodárstva. Celok úloh racionalizácie má východisko v poznaní, ktoré sa dosahuje riešením úloh merania, kontroly a úloh hodnotenia skutočného a očakávaného finálneho stavu komplexného hospodárstva z hľadiska miery vecnej, rozsahovej alebo hodnotovej zhody alebo rozdielu medzi nimi. Na ich poznatkové produkty nadväzuje navrhovanie, rozhodovanie a projektovanie nových cieľov, postupov a prostriedkov komplexného hospodárstva. Následne sa riešením úloh o poriadku ustanovujú nové zjednocujúce pravidlá hospodárskej činnosti a riešením úloh organizovania sa usporadúvajú, zosúladujú vzťahy medzi nositeľmi predmetovo a funkčne diferencovanými hospodárskymi činnosťami.

Podsystemom organizovania sa aplikujú poznatkové produkty racionalizačného podsystemu ako návod o cieľoch, postupoch a prostriedkoch, ako a čím inovovať komplexné hospodárstvo, osobitne reálne hospodárstvo v ňom a následne ako no-voorganizovať a regulovať jeho chod. Komplexná organizačná reštrukturalizácia vyžaduje prijať nové *pravidlá* vymedzujúce a navzájom zjednocujúce kompetencie aktérov hospodárskej činnosti, nové *organizačné usporiadanie* a zosúladiť kooperáciu čiastkových hospodárstiev, ich vstupov a výstupov, ako aj vyčleniť fondové zabezpečenie na realizáciu racionalizačných zmien i *fondovú vybavenosť* častí komplexného hospodárstva na ich chod v inovovaných podmienkach. Je to vybavenie personálne, informačné, technické, energiové, materiálne, peňažné a priestorové.

Z pohľadu vonkajších systémových vzťahov hospodárstva, ako sú naznačené vyššie, v miere ich čiastkovosti platí takéto poznanie aj pre všetky podsystemy hospodárstva. Hospodárstvo je nielen komplexne vstupne a výstupne, ale celým svojim vnútorným štruktúrnym obsahom a postupom aktivít podmienené formami kultúrneho systému a podstatami prírodného systému.

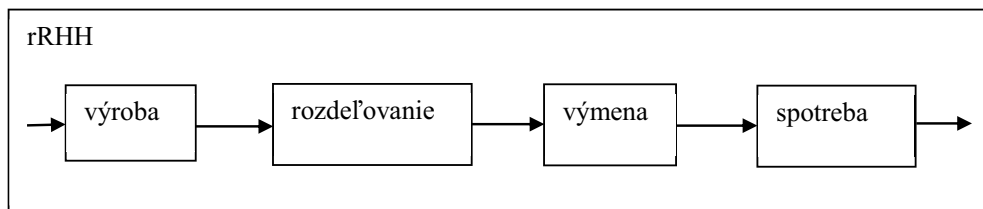
5 Aktivita hospodárstva

Hospodárskou činnosťou sa jej aktívnymi činiteľmi pôsobí na jej predmet. Tak sa sprostredkuje jeho premena, transformácia na potenciálne užitočný produkt hospodárstva a jeho pokračujúce prevedenie do sféry jeho spotreby. Systémovou osou

hospodárskej aktivity komplexného hospodárstva je jeho reprodukčný postup.³¹ Tradične sa rozlišujú štyri štádiá lineárne usporiadaného reprodukčného postupu hospodárstva: výroba, rozdeľovanie, výmena a spotreba. Jej štruktúru v rozsahu reálneho hospodárstva vyjadruje obrázok č. 8.

Obr. č. 8

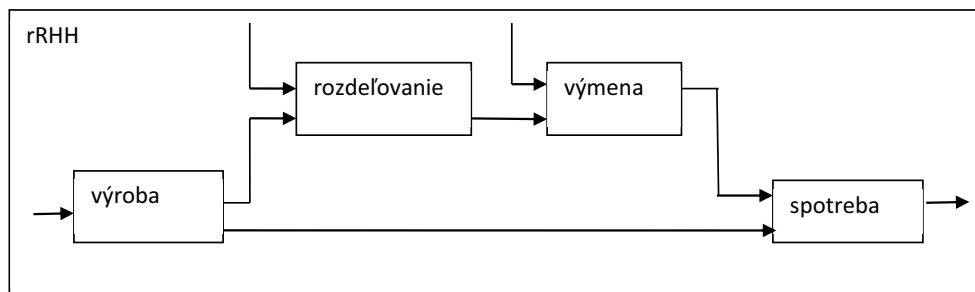
Lineárna hospodárska reprodukcia rRHH v rozsahu reálneho hospodárstva RHH

Z pohľadu vyššie uvedeného o štruktúre hospodárstva je zřejmé, že aj predstava o linearite jeho reprodukcie je neudržateľná. Skutočnosť zodpovedá *hierarchická forma reprodukčnej postupnosti v hospodárstve*. V nej do základnej hierarchickej úrovne náleží štádium produkčné a štádium spotrebné. Ich dvojica je postačujúcou podmienkou komplexnosti jednoduchého individuálneho hospodárstva. Na vyššej úrovni hierarchie v postupe reprodukcie sa nachádza štádium rozdeľovania a štádium výmeny, ktoré sa utvárajú a sú podmienené rozvinutou formou hospodárenia a jeho spoločenským obsahom. Hierarchickú podobu hospodárskej reprodukcie rRHH vyjadruje obrázok č. 9. Ďalšie hierarchické hladiny reprodukčnej postupnosti sú obsiahnuté vo formálnom hospodárstve a majú celkové systémové informačno-pamäťové poslanie, hodnotiace poslanie, racionalizačné poslanie a poriadkovo organizačné poslanie v komplexnom hospodárstve.

Obr. č. 9

Hierarchicky usporiadaná hospodárska reprodukcia v rozsahu RHH

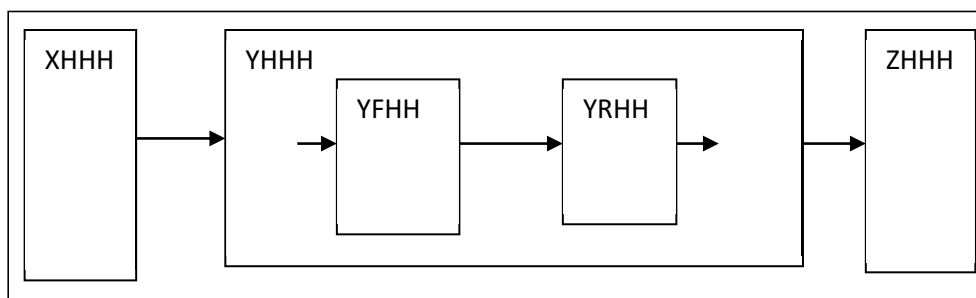
31 Pojmom postup sa označuje účelná aktivita, ktorá má svoje východisko, cestu zloženú z konečného počtu určitým spôsobom usporiadaných krokov, a cieľ ako finálny stav systému. To na rozdiel od pojmu proces, ktorý nemusí obsahovať moment účelnosti a metodovej usporiadanosti svojich častí.

Z hľadiska vzťahov hospodárstva s jeho systémovým prostredím vyplýva aj neudržateľnosť uvedenej tradičnej predstavy o štyroch základných štádiách hospodárskej reprodukcie. V nich je zohľadnená hospodárska aktivita sama osebe a akoby pre seba. Nezohľadňuje pôvod, miesto a poslanie hospodárstva voči prírode a kultúre. Preto je žiaduce ju doplniť o *štádium prírodno-kultúrneho utvárania* hospodárstva a o *štádium kultúrno-prírodného* (spontánneho alebo zámerného) „rozvoľňovania“ hospodárstva.³² Len prostredníctvom ich zohľadnenia hospodárske myslenie a konanie môže prekročiť svoj úzky hospodársky hodnotový rámec a doplniť ho o hodnoty humánne, kultúrne, hodnoty života vôbec a hodnoty celej prírody, ako to veľmi zjednodušene načrtáva obrázok č. 10.

Komplexná hospodárska reprodukcia sa začína štádiom vonkajšej hospodárstvo utvárajúcej transformácie, pokračuje štádiom vnútornej hospodárskej transformácie a završuje sa štádiom vonkajšej hospodárstvo rozvoľňujúcej transformácie. Utvára sa a „rozvoľňuje“ tak prírodne spontánne, ako aj kultúrne účelne. Jeho produktom sú popri predmete pretvorenom na želaný produkt v konečnom dôsledku aj všetky v ňom použité prostriedky, ako aj v ňom vytvorené informácie, poznatky. Z hľadiska prírody obsahom štádia utvárania hospodárstva je primárne spontánne poskytovanie jej vysokohodnotných služieb (geopriestorových, služieb evolučných prírodných zmien a vývoja vrátane procesov ontogénnych a fylogénnych, solárnych, atmosférických, hydrologických, pôdných, mikrobiologických, gravitačných, elektromagnetických a ďalších), bez ktorých nie je možná hospodárska aktivita. K tomu pristupuje zámerné odoberanie prírodných činiteľov, procesov a javov z ich prirodzeného prostredia a ich zaradovanie do hospodárstva ako jeho predmetov alebo prostriedkov. Obdobne spontánne a účelovo sa podieľa na vytváraní hospodárstva kultúra ako bezprostredné systémové prostredie hospodárstva. Poskytuje mu kultúrny priestor a jeho infraštruktúru, spoločenské pravidlá a usporiadanosť, socializovanú a odborne pripravenú potenciálnu pracovnú silu, nové poznatky, časť predmetu hospodárskej činnosti, ako aj spoločenskú objednávku na požadované produkty a služby.

32 Je to obdoba toho, ako Mosný vo svojom modelovaní transformačných systémov celý „život“ transformačného systému rozložil na štádium jeho utvárania zo vstupných činiteľov (pred začatím ich vzájomnej vnútornej transformácie), štádium vnútornej transformácie systému a štádium rozpadu systému na jeho produkty, ktoré začína po skončení vnútornej transformácie. Pozri Mosný, M., Mozolíkova, M. [23].

Komplexná metasystémová hospodárska reprodukcia

kde: XHHH – štádium prírodno-kultúrneho utvárania komplexného hospodárstva HHH
 YHHH – štádium vnútornej reprodukcie komplexného hospodárstva HHH
 YFHH – štádium vnútornej reprodukcie formálneho hospodárstva FHH
 YRHH – štádium vnútornej reprodukcie reálneho hospodárstva RHH
 ZHHH – štádium kultúrno-prírodného „rozvoľňovania“ (produktov) komplexného hospodárstva HHH

Obsahom štádia účelového a sprievodného spontánneho „rozvoľňovania“ hospodárstva sú z hľadiska smerovania do kultúry želané produkty odovzdávané na finálnu spotrebu, ale aj ostatné zanechané neupotrebitelné (technické, materiálové, energiové, informačné) činitele, vrátane pracovnej sily, ktorá prerušuje alebo končí svoju hospodársku aktivitu. Sú nimi aj nové poznatky odovzdávané na širšie ako hospodárske uplatnenie. Do prírody smerujú vedľajšie produkty hospodárstva, ktoré sa považujú za kultúrne či vnútrohospodársky neupotrebitelné, a to tak spontánnou disipáciou, ako aj ich zámerným odkladaním „niekam“. Do prírody postupne významnejšie smeruje aj časť zámerných produktov hospodárstva určených na nápravu jej poškodení spôsobených kultúrnou činnosťou ľudí.

Uplatnenie pohľadu prostredníctvom štádia utvárania a štádia „rozvoľňovania“ umožňuje *bilancovať vzťah hospodárstva k jeho kultúrnemu a osobitne k jeho prírodnému systémovému prostrediu*. Vo vzťahu ku kultúre je to bilancovanie najmä z hľadiska biologického a kultúrneho úžitku, ktorý hospodárstvo poskytuje, a obetí, ktoré dosahovanie úžitku ľudstvu navodzuje. Vo vzťahu k prírode je to najmä bilancovanie hodnôt, o ktoré sa príroda ochudobňuje vo vzťahu k hodnotám, ktoré hospodárstvo prírode vracia. V bilancovaní vzťahu hospodárstva k prírode sa nachádzajú otázky a odpovede na možnú budúcu kultúrnu (vrátane hospodárskej) stratégiu ľudstva vo vzťahu k živej a neživej pozemskej prírode.

6 Úlohy hospodárstva

Hospodárska aktivita ako každý druh usporiadanej účelnej kultúrnej činnosti obsahuje jej vlastný *systemovo dynamický prvok*. Je ním *hospodárska úloha*. Úloha je prijatá alebo uložená povinnosť konať myšlienkovy alebo prakticky v záujme dosiahnutia určitého zámeru, účelu. Úloha je základná jednotka praktického konania a s ním kontinuálne sprievodného poznávania. *Realizačné úlohy* sú základnými stavebnými jednotkami cieľavedomého praktického konania a *riešiteľské úlohy* sú základnými formami dosahovania nových poznatkov v praktickom konaní alebo vo vedeckom poznávaní skutočnosti. Uplatnením poznatkov teórie riešenia úloh³³ sa systematicky prechádza od problémovo-úlohovej intuitívnosti k zdôvodnenému racionálnemu postupu, ktorý v úlohovej podobe smeruje od svojho problémového východiska k bezproblémovému cieľu.

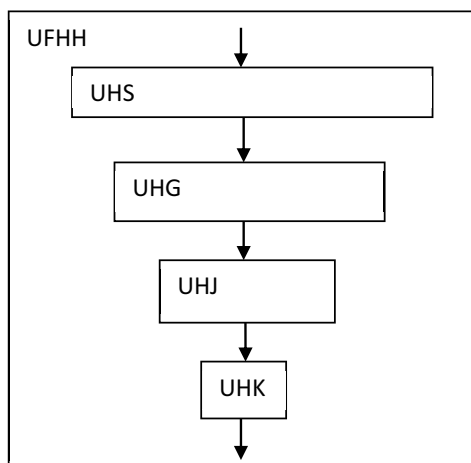
V praxi hospodárstva, ale aj vo vedeckom poznávaní hospodárstva sú poznatky o úlohách, osobitne poznatky z oblasti teórie riešenia úloh takmer neznáme. Prevažuje tradičná problémovo-úlohová intuitívnosť na úkor metodovej úlohovej racionality pri ich objavovaní a odvodzovaní od problémových situácií, stanovovaní spoločenských požiadaviek na riešenie konkrétnych úloh, pri definovaní úloh, pri rozklade zložených úloh na čiastkové, pri riešení úloh povahy úlohového východiska, pri riešení úloh povahy úlohového cieľa a pri riešení úloh povahy úlohového postupu.³⁴ V úlohách, v postupe dosahovania nového poznania sa formujú tvorivé spôsobilosti ich riešiteľov, schopnosti viesť riešiteľské kolektívy a navzájom spolupracovať. Riešiteľské úlohy logicky nadväzujú na úlohy realizácie v tom, že ich poznatkové produkty sa stávajú návodom na postup, ako dosiahnuť ciele realizačných úloh.

Základnými druhmi riešiteľských úloh v komplexnom hospodárstve sú: informačné, peňažné, racionalizačné a organizačné úlohy. Základnými druhmi realizačných úloh sú: produkčné, rozdeľovacie, výmenné a spotrebné úlohy. V nadväznosti na sústavu celospoločenských úloh možno rozlíšiť v hospodárskej oblasti hierarchiu významovo a časovo odlišných úloh riešenia, ako ich uvádza obrázok č. 11. Ich poslanie na seba logicky nadväzuje v smere od strategickej úrovne až po základnú vykonávaciu úlohovú úroveň. Strategickou úlohou sa vymedzujú dlhodobé smery žiaduceho vývoja hospodárstva, programovou úlohou sa hospodárskopoliticky odsúhlasujú a prijímajú konkrétne záväzné strednodobé hospodárske úlohy, projektovými úlohami sa odborne rozpracúvajú konkrétne úlohy hospodárskeho programu podľa ich profesijných požiadaviek, ktoré vyžaduje ich realizácia, vykonávanie – realizačné úlohy. Úlohový pohľad na hospodársku oblasť systemizuje poznanie obsahu jej aktivity na úkor intuitívnosti a spontánnosti.

33 Mosný, Mozolíková [24, s. 200 – 264].

34 Kategórie východisko, cesta a cieľ metodologicky objasňuje Filkorn [5, s. 72 – 74]. Na jeho metodologických prácach povstala aj Mosného teória riešenia úloh.

Sústava úloh riešenia v hospodárskej oblasti

kde: UFHH – úlohy riešenia v hospodárstve HHH
 UHS – úlohy hospodárskej stratégie
 UHG – úlohy hospodárskych programov
 UHJ – úlohy hospodárskych projektov
 UHK – vykonávacie hospodárske úlohy

6 Záver

V príspevku sú načrtnuté možnosti a požiadavky na hlbší prienik systémových princípov do postupov poznávania a racionalizácie v hospodárskej oblasti. Východiskom je zohľadnenie hospodárskej oblasti ako celku a jej poznatkové ohraničenie. Jeho poslaním je jej pomenovanie a vyčlenenie ako zvláštnej kultúrnej oblasti. To sú predpoklady na následné poznávanie vonkajších a vnútorných systémových príznakov hospodárstva. Historicky nadobudnutá systémová svojbytnosť hospodárstva sa prejavuje prítomnosťou jemu vlastného jazyka, hodnôt, poriadku, usporiadanosti a jeho vecnou fondovou vybavenosťou. Príspevok dokladá, že vážne invenčné príspevky pre hospodársku teóriu sa nachádzajú aj v podmienkach slovenskej a českej hospodárskej vedy a filozofie. V tom spočíva aj príležitosť zásadne oprieť hospodárske vzdelávanie o vlastnú vedeckú invenciu.

„Rastom a expanziou kultúry, ktorá v časti sveta prenikavo zvyšuje blahobyt a osobnú spotrebu, človek Zem nevratne pustoší. Tým po prvý raz ohrozuje vlastnú biologickú budúcnosť. ... Dočasný a nesvojbytný subsystem kultúry musí rešpektovať trvalejší a svojbytný systém prírody. Spoločenské a ekonomické teórie je treba prispôbiť reálnemu stavu sveta“ Šmajš [30, s.6].

Literatúra

- [1] ALBERT, M.: *Naša nádej život bez kapitalizmu*. Bratislava: Vydavateľstvo SSS, 2010. ISBN 978-80-8061-382-2.
- [2] CAPRA, F.: *Tkáň života. Nová syntéza mysli a hmoty*. Praha: ACADEMIA, 2004. ISBN 80-200-1169-2.
- [3] CAPRA, F.: *Skryté súvislosti*. Bratislava: Vydavateľstvo SSS, 2009. ISBN 978-80-8061-383-9.
- [4] DORNBUSCH, R. – FISCHER, S.: *Makroekonomie*. Praha: SPN, 1994. ISBN 80-04-25-556-6.

- [5] FILKORN, V.: *Povaha súčasnej vedy a jej metódy*. Bratislava: VEDA, 1998. ISBN 80-224-0564-7.
- [6] FULCHER, J.: *Kapitalizmus veľmi stručný úvod*. Bratislava: Vydavateľstvo SSS, 2009. ISBN 978-80-8061-432-4.
- [7] HAWKEN, P. – LOVINS, A. – LOVINSOVÁ, L. H.: *Přírodní kapitalismus*. Praha: Mladá fronta, 2003. ISBN 80-204-1078-3.
- [8] HUSÁR, J.: *Makroekonómia*. Bratislava: KARTPRINT, 1998. ISBN 80-88870-08-9.
- [9] HUSÁR, J.: *Budujeme kasínový kapitalizmus*. Príspevok do stálej konferencie Panslovanskej únie. 8. 6. 2011. www.pansu.sk.
- [10] KARVAŠ, I.: *Základy hospodárskej vedy*. Bratislava: VEDA, 1999. ISBN 80-224-0596-5.
- [11] CHOLUJ, V.: *Rozvoj tvorivého riešenia úloh národného hospodárstva*. Habilitačná prednáška. Bratislava: Ekonóm, 2005. ISBN 80-225-2034-9.
- [12] CHOLUJ, V.: Od prírody k človeku a jeho kultúre. In: *Filosofický časopis*. 2008, Vol. 56, No 2, pp. 269 – 274.
- [13] CHOLUJ, V.: Príroda, kultúra, hospodárstvo – ich evolučná povaha, systémové vzťahy a hodnotová stránka. In: *Zborník K problému ontologie kultury. Ekologické a sociálne ekonomické souvislosti*. Masarykova univerzita, Brno: TRIBUN EU 2009, s. 53 – 67.
- [14] CHOLUJ, V.: Úskalia pri vytváraní teoretického obrazu hospodárskej stránky modernizovanej spoločnosti. In: *Zborník vedeckej konferencie Ekonómia a proces poznávania*. Prešovská univerzita v Prešove, 2009. ISBN 978-80-555-0141-3.
- [15] KELLER, J.: *Dvanásť omylů sociologie*. Praha: SLON, 1995. ISBN 80-85850-09-5.
- [16] Kolektív.: *Ekonomická encyklopédia*. Bratislava: Sprint, 1995. ISBN 80-967122-2-5.
- [17] KOTARBIŇSKI, T.: *Praxeologie*. Praha: ACADEMIA, 1972.
- [18] LATOUCHE, S.: *Malé pojednání o poklidném neřistu*. Brno: Za tratí, 2012. ISBN 978-80-904335-7-1.
- [19] LIESSMANN, P. K.: *Teorie nevzdělanosti*. Praha: ACADEMIA, 2008. ISBN 978-80-200-1677-5.
- [20] MANKIW, G. N.: *Zásady ekonomie*. Praha: Grada, 2009. ISBN 978-80-7169-891-3.
- [21] MAXTON, G.: *Konec pokroku aneb Jak nás moderní ekonomie zradila*. Praha: Wolters Kluwer, 2012. ISBN 978-80-7357-852-7.
- [22] MISES, von L.: *Lidské jednání. Pojednání o ekonomii*. Praha: Liberální institut, 2006. ISBN 80-86389-45-6.
- [23] MOSNÝ, M. – MOZOLÍKOVÁ, M.: *Modelovanie transformačných systémov*. Bratislava: VEDA, 1986, s. 119 – 120.
- [24] MOSNÝ, M. – MOZOLÍKOVÁ, M.: *Pravidlá počítačovej komunikácie informačných systémov v SR*. Bratislava: ELITA, 1999, s. 225. ISBN 80-85323-97-4.
- [25] SALIN, P. 1993. *Makroekonómia*. Bratislava: ELITA, 1993. ISBN 80-85323-51-6.
- [26] SOROS, G.: *Kríza globálneho kapitalizmu*. Bratislava: Kaligram, 1999, s. 186. ISBN 80-7149-270-1.
- [27] SCHWEICKART, D.: *Po kapitalizme ekonomická demokracia*. Bratislava: Vydavateľstvo SSS, 2010. ISBN 978-80-8061-428-7.
- [28] ŠIK, O.: *Ekonomika a zájmy*. Praha: Svoboda, 1968.
- [29] ŠIKULA, M.: Mnohorozmernosť globálnej krízy – výzva k obsahovej a metodologickej inovácii ekonomickej vedy. In: *Ekonomická teória a ekonomická realita ETER 2013*. Elektronický zborník konferencie. Katedra ekonomickej teórie NHF Ekonomická univerzita v Bratislave, november 2013. ISBN 978-80-225-3712-4.
- [30] ŠMAJS, J.: *Ohrozená kultúra*. Banská Bystrica: PRO, 2006. ISBN 80-89057-12-8.
- [31] ŠMAJS, J.: *Evoluční ontologie kultury a problém podnikání*. Brno: Doplněk, 2012. ISBN 978-80-7239-298-8.

- [32] WALLERSTEIN, I. et al.: *Kam směřují sociální vědy*. Praha: SLON, 1998. ISBN 80-85850-65-6.
- [33] XENOFÓN.: *Vzpomínky na Sókrata*. Praha: Svoboda, 1973.